

RADUL CEL FRUMOS*).

(Iunie 1462 — Ianuarie 1474)

Cele mai vechi cronică ale Țării Românești, atât de greșite și de se-race în sciri privitoare la Domni Țării dinaintea de sec. al XVI, secol în a cărui dintăiu jumătate numai se alcătuesce cea întâiu cronică în Țara Ro-mânească, — acea numită anonimă, ne au lăsat prea puține mărturii asupra Radului celui Frumos, Domnul de care ne vom ocupa în cele următoare:

Cronica anonimă,¹⁾ așezându'l în șirpauă Domnilor între Vladislav Voevod și Laiot Basarab cel **Betrân**, **zice** despre el:

„Radul-Vodă cel Frumos; acesta au făcut mănăstirea ot Tânganu, și „au domnit ani 15“.)

Asemenea ediția dată de Bălcescu-Laurian²⁾, precum și manuscrisele acestei cronică, ce se păstrează în Biblioteca Academiei Române.³⁾ Tradu-cerea germană a acestei cronică, făcută în 1727,⁴⁾ precum și Istoria lati-nească a Mănăstirii catolice din Târgoviștea, cuprinsă în *Protocollum Pro-vinciae Bulgariae et Walachiae*⁵⁾ și care ia șirpauă Domnilor din cronică anonimă, adaugă, că au zidit mănăstirea Tânganului „dincolo de Buzeu, spre hotarul Moldovei“.

Cronica cunoscută sub numele de acea a lui *Constantin Căpitanul*⁶⁾ e, relativ mai bogată în mărturii asupra Radului celui Frumos, și aceasta pentru-că cronicarul cunoscea cronică moldovenească a lui Ureche. Ea zice:

„Stătut-au Domn Radul Vodă în urma lui Vladislav Vodă. Acesta au făcut mănăstirea Tânganul“. (După-ce descrie apoi) luptele dintre urmașii lui Alexandru cel Bun la tronul Moldovei, continuă:)

„Inșă după dânsul (Petru Vodă Aron) s'au pus Domn Ștefan Vodă cel Bun, feciorul lui Bogdan-Vodă, carele au venit cu ajutorul Radului Vodă den Țara Rumânească, și bătându-se cu Pătru Vodă Aron în două rënduri, la Doljesci pre Siret, și la Orbi și bătându'l de amëndouă rëndu-ri, în cea de pe urmă au prins pre Pătru-Vodă și i-au tăiat capul, și au rămas Ștefan Vodă la domnie . . .

„Era (Ștefan Vodă) om nemulțumitor binelui ce au avut dela cinevași, precum au făcut și cu Radul Vodă, Domnul muntenesc, că cu ajutorul lui au luat scaunul Moldovei. Iar pre urmă au rēdicat rēsboiu și asupra lui și fără veste viind, i-au căutat Radului vodă a fugi la Turci, iar Ștefan

*) Lucrare pregătită în Seminarul de Istoria veche a Românilor, de pre lângă Fa-cultatea de filosofie și litere a Universității din București, de sub direcția Dlui profesor Dr. D. Onciul.

1) Istoria Țării Românești, ed. Ioanid, București 1859, p. 4.

2) Magazinul istoric pentru Dacia, București 1847, IV, p. 234.

3) Mss de sub Nrii: 100, 121, 180, 196, 298 și 327.

4) I. Ch. Engel, Geschichte der Moldau und Walachey, Halle 1804, I, p. 60.

5) Archiva istorică a României, București 1865, I², p. 47.

6) Magazinul istoric p. Dacia, București 1845, I, p. 103 sqq.

Vodă au luat pre Doamna sa și pre fică-sa Voichița, pre carele o au luat lui Doamnă. Fiind dar Laiotă Băsărabă lângă Ștefan Vodă, mai dinaintea vreme, și viind părlej ca acesta, de fugise Radul Vodă den Țara lui, l-au lăsat Ștefan-Vodă pre Laiotă Domnul Țerii Rumănesci. Carele în scurtă vreme bucurie au avut, că au venit Radul Vodă cu oaste turcească, și l'au gonit, mergând cu oștile până la Bêlad de au prădat, au robit țara foarte reu

„In vremile acestea Ștefan Vodă dela Moldova vădend că Radul Vodă au venit cu Turcii și au scos pre Laiotă Vodă, și l'au gonit, nu s'au îngăduit: *ci au cerut ajutor dela Leși și au venit de au scos pre Radul Vodă și au aședat pre Laiotă Vodă la scaun*“ 7).

Cronologia Țerii Romănesci (aflătoare în Archivul Episcopiei gr. cath. din Oradea-mare, nepublicată însă), întrebuițată în Istoria publicată de *Frații Tunuși* 8), precum și de *Fotino* 9) și cunoscută din citatele lui *Șincai* (Anonymus valachicus 10) și din traducerea latină făcută de *S. Klain*, 11) publicată la Engel (op cit.), relativ la Radul cel Frumos nu spune nimic mai mult decât cronica anonimă. Fotino, ca și Constantin Căpitanul, ne dă scirea confusă relativ la un pretins ajutor, pe care Ștefan Vodă l'ar fi luat dela Radul și cu care și-a dobândit scaunul Moldovei; apoi de sigur, printr'o greșală îi dă numai 5 ani de domnie în loc de 15 cum îi dau toate celelalte cronici; adaugă în fine, că mănăstirea Tânganul ar fi în Județul Ilfov.

Aceste sunt mărturiile cronicelor indigene, ce pot fi întrebuițate ca izvoare întru cât privesce domnia lui Radul cel Frumos. Cum se vede sânt foarte puține și pe lângă aceasta — vom constata — mai sânt și neesacte. În scurt, ele ar fi următoarele: Radul a venit la domnie după Vladislav-Vodă; l'a ajutat pe Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei, să și ocupe tronul; a făcut mănăstirea Tânganul; a domnit 15 ani; a avut războiul cu Ștefan cel Mare, în urma căruia, fiind silit să fugă la Turci, a fost înlocuit cu Laiotă Basarab, iar Ștefan a luat pe Doamna sa și pe fică-sa Voichița, pe care și-a luat-o sie-și soție; s'a întors cu oaste turcească, a alungat pre Laiotă, a prădat Moldova și și-a redobândit scaunul; dar n'a stat multă vreme Domn, căci Ștefan, cu ajutor dela Leși, l'a alungat din nou înlocuindu-l iarăși cu Laiotă.

Luând acum aceste mărturii ca basă pentru studiarea domniei acestui Voevod, să vedem întru cât pot fi ele controlate și complectate prin cercetarea izvoarelor istorice indigene și străine, relative la dinsul și la vremea sa.

*

7) Manuscrisele de cronici din Biblioteca Academiei Române de sub Nr.ii: 173, 436 și 439, urmează pe Constantin Căpitanul.

8) Istoria Țerii Romănesci, trad. Sion, Bucuresci 1863, p. 131.

9) Istoria generală a Daciei, trad. Sion, Bucuresci 1859, II p. 30.

10) Șincai pentru timpul dintre 1445—1472 nu face citate din „anonimul românesc“, pentru-că, ȳice el, foarte amestecă istoria Domnilor și multe scrie, care nu se pot crede, Cronica, II, p. 42.

11) Traducerea lui Klain merge numai până la Mircea cel Bêtrân.

Radul cel Frumos este al treilea fiu legitim al lui Vlad Dracul. Acesta, în trei chrisoave, unul din 1437 August 1,¹²⁾ altul din 1439 Sept. 8¹³⁾ și al treilea din 16 Sept. același an¹⁴⁾, pomenesce pe cei trei fii ai săi: *Mircea, Vlad și Radul*.

Se scie soarta celui mai mare din acești frați, Mircea: el a fost ucis dinpreună cu tatăl său, la 1446, în Târgoviștea,¹⁵⁾ din îndemnul lui Ioan Corvin; cel de al doilea, Vlad, poreclit Țepeș, domnesce întâia oară dela 1456—62, când e înlocuit în domnie de către sultanul Mohamet al II, prin *Fratele său, Radul al treilea* și cel mai mic fiu legitim al lui Vlad Dracul. Dicem legitim, căci se pare, după toate indiciile, că Dracul a mai avut un fiu natural și anume pe *Vlad Călugărul*. Domnul de mai apoi al Țării, dela 1482—94.

În documentele, relativ multe, rămase dela Vlad Călugărul, el se numesce „*fiul lui Vlad-Voevod cel Mare*“ tot așa precum se numesce Vlad Țepeș și Radul cel Frumos; în patru din aceste documente¹⁶⁾ Vlad numesce pe Radul „*fratele domniei mele*“, și în sfârșit, Radul cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, numesce pe Radul cel Frumos „*unchiu*“ (оуцѹ, avunculus, unchiu),¹⁷⁾ pe Vlad Voevod „*bunic*“ (дѹааа, avus, moș, bunic¹⁸⁾ și pe Mircea „*strėbun*“ (нрѹа дѹааа, proavus, strėmos¹⁹⁾). Reese dar că Vlad Călugărul era și el fiul lui Vlad Dracul. Ce fel de fiu însă? S'a emis c'ar fi un fiu natural.

Dlugosz,²⁰⁾ cronicar contemporan evenimentelor, în pasagiul în care vorbește despre prinderea lui Țepeș de către Mateiu Corvin și aședarea în scaunul Țării Romănesci a lui Radul ca domn tributar Turcilor, numesce pe acest din urmă „*germanus*“ cu Vlad, adecă frate bun, dela aceeași mamă și același tată. dulce, cum traduce Șincai, legitim, cum dicem noi astăzi. Și cronicarul polon, de sigur, îl numesce „*germanus*“ în opoziție cu un alt, poate și alți, frate vitreg al lui Vlad, și acela competiitor la tronul Țării Romănesci. Și într'adevăr pe la 1457 se adăpostea prin părțile Sibiului, ocrotit

¹²⁾ Brezoianu, vechile instituțiuni ale Romăniei, București 1882 p. 234.

¹³⁾ Archiv. ist. I¹, p. 84 și Miletici: Dakoromzmitė, p. 122.

¹⁴⁾ Brezoianu, op. cit. p. 235.

¹⁵⁾ Poate că aceasta e „vina mare ce au fost făcut orășanii din Târgoviștea uuui frate al Vladului Vodă“ — după cum țice *cronica anonimă* (op. cit. p. 3) și pentru care vină, Vlad Țepeș, i-au luat pe toți Târgoviștenii, într'o ții de Pascii, și pe cei bėtrăni i-au tras în țepă, iar pe cei mai tineri, dimpreună cu nevestele și cu fetele lor, i-au dus la Poenari „de au tot lucrat la cetate, până s'au spart toate hainele dupre ei și au rėmas toți despoiati în peile goale“.

¹⁶⁾ a) Veneliu, Vlaho-Bolgarskiė ili Dako-Slovėnskiė Gramat 61, Petersburg, 1840 p. 129; b) Sbornic, Sofia, IX, p. 343; c) Noua revistă română, București, II, p. 377 și d) Tot acolo.

¹⁷⁾ Sbornic, IX, p. 347.

¹⁸⁾ Ibid. p. 345.

¹⁹⁾ Ib. p. 354; cf. Gr. Conduratu, Relațiile Țării Romănesci și Moldovei cu Ungaria până la 1526, București 1898, p. 207 sqq.

²⁰⁾ Dlugosz, Hist. Polonicae, Lipsae 1712, II, col. 344.

de Sașii de acolo, un „*sacerdos Wolachorum, qui se nominat filium vaivodae*“ contra căruia se plânge Vlad Țepeș Sibienilor într'o scrisoare din 14 Martie (feria secunda proxima post festum beati Gregorii papae) același an, dată 'n Têrgoviștea ²¹⁾). Din această scrisoare se vede că acest sacerdos Wolachorum intrase și se ținea în Amlaș, — posesiunea lui Vlad, „in nostram veram hereditatem“ cum glăsuesce scrisoarea, — cu spriginul Sașilor și că tot cu ei ținea sfătuirii tainice, făgăduind partisanilor săi, Petru Greb și Petermann, de sigur pentru cazul când ar ajunge la domnie, venituri în Țara Românească.

S'a emis că acest „*sacerdos Wolachorum*“ e Vlad Călugărul de mai târziu ²²⁾ și de sigur, Vlad Țepeș îl numesce *pretins fiu de Domn* tocmai fiind un fiu natural de Domn, frate al său, pe care însă el nu voia să'l recunoască.

Poate că așa s'ar deslega filiațiunea acestui călugăr Voevod, asupra căruia s'au făcut atâtea ipoteze.

*

Și acum, după aceasta digresiune, oarecum în legătură cu subiectul nostru, să ne întoarcem la Radul cel Frumos. De sigur el nu se născuse mult timp înainte de anul 1437, an în care-l găsim numit alături cu frații săi în chrisovul pomenit dela Vlad Dracul. Și iată de ce.

Trimes de cătră tatăl seu ostatic la curtea sultanului — cu siguranță între 1444—46, — el era tiner de tot. prunc cum mărturisește Chalcocondylas; și apoi, la 1438, după Ducas, ²³⁾ Vlad Dracul lasă la curtea sultanului Amurat *pe amēndoi feciorii săi* (ἐξήτησαν παρ' αὐτὰ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ὀμήροος). Din aceasta din urmă mărturie reese că la acest an Vlad Dracul avea numai doi fii în stare de a fi ostatici și pe amēndoi îi lasă la curtea sultanului; al treilea, Radul, de sigur era în fragedă vristă. Astfel, cu oare-care probabilitate, am puté pune nascerea sa între 1430—35 ²⁴⁾.

Cei doi ostatici erau Mircea și Vlad. Ei n'au stat la Turci decât cinci ani, căci la 1443, după-ce Ioan Corvin înfrânge pe sultanul Amurat la Niș (Nissa, ²⁵⁾ 3 Nov.) și în câmpia Ialowaz în Serbia, legându-se pace între beligeranți, între condițiile de pace fû și aceia ca sultanul să-i întoarcă lui

²¹⁾ Orig. Sibiiu; copie Acad. Rom.; cf. Bogdan: Vlad Țepeș, București, 1896 p. 12.

²²⁾ Cf. Ghibănescu, Archiva soc. sc. și lit. Iași, VIII, p. 386 și N. Iorga: Convorbiri literare, XXXV p.

²³⁾ Ducas, ed. Bonn, p. 210; Șincai, I, p. 631.

²⁴⁾ Dl Ghibănescu (Archiva soc. șt. și lit., Iași, VII, p. 139 sqq.) căutând să stabilească genealogia și vrista urmașilor Drăculești ai lui Mircea, greșesce din capul locului fiind false ipotezele dela care pleacă. Mai întâiu Vlad, acel din 1396, după toate indiciile, nu e Vlad Dracul de mai pre urmă, fiul natural al lui Mircea, ci un uzurpator oare care a căruia origine nu se poate statori; și-apoi epitetul de „bêtrân“ dat de cronicari lui Mircea și pe care poeții citați de dl Ghibănescu (Bolintineanu, Eminescu) îl iau în înțeles de bêtrânețe fizică, mai de grabă trebuie luat în sensul că el este *cel întâiu Domn cu numele Mircea*, cel mai bêtrân Mircea, tot ast-fel după-cum celui întâiu Bogdan al Moldovei, descălecătorului i s'a dat același epitet. Resultatul e că Dl Ghibănescu, întemeiat pe aceste două ipoteze false, îl face pe Mircea și pe fiul său Vlad mai bêtrâni decât erau în fapt și, după dēnsii, îmbêtrânesce pe toți coboritorii lor Drăculești. —

Vlad Dracul pe cei doi fii ai săi ostatici, cari au și fost întorși.²⁵⁾ Pe unul din ei, pe Vlad²⁶⁾, îl trimite Dracul în ajutorul armatei crescine în lupta dela Varna, 1444, cu 4000 de călăreți.²⁷⁾

Amândoi rămân apoi pe lângă tatăl lor, până ce peste puțin timp, pe cel mai mare îl ajunge tragicul sfârșit din Târgoviștea, iar celălalt, rămas singur, se adăpostesc pe Unguri.²⁸⁾

Despre Radul nu mai avem scire până la anul 1462, când îl aflăm la curtea sultanului Mohamed, căruia se dăduse cu sufletul și cu trupul.²⁹⁾ Când și cum ajunsese Radul la curtea sultanului? Sciri n'avem, dar se poate presupune cu siguranță că pe la 1445, când tatăl său se declarase partisan hotărât al Turcilor.

*

În urma a două năvăliri urmate de pradă, făcute de Vlad Țepeș peste Dunăre în 1461 și primăvara anului următor, a politicii lui unguresci, precum și a refuzului de a mări suma tributului, a mai da pe deasupra încă unul de sânge și a altor cauze, — Sultanul hotărăse să pună în scaunul Țării-Românesci pe devotatul său, Radul cel Frumos. Pentru acest scop își pregătesc ostire însemnată, cheamă în fața sa pe Radul „și prezentându-i o cușmă albastră cu aur și un steag roșiu, mai dându-i bani, cai și alte daruri destule precum se cuvine unui Domn, îl trimite cu o suită de 4000 călăreți spre Nicopole, unde să-l aștepte.³⁰⁾

Aceasta se întâmplă prin Maiu, căci în prima jumătate a lui Iunie 1462 sosise și oastea cea mare a lui Mohamed la Dunăre, pe care o trecu cu toată împotrivirea lui Vlad.

Cursul bătăliei îl cunoaștem din importantele memorii ale ienicerului sârb, după lunga narațiune a lui Chacocondylas și după Ducas.³¹⁾ Vlad, după mărunte lupte de hartă, într'o bătălie hotărâtoare, a fost învins și, după ce și boerii l-au părăsit, a fost silit să fugă în Ungaria, unde regele Mateiu prinzându-l, l-a ținut ani mulți în închisoare. Sultanul părăsi țara Românească³²⁾, lăsându-l pe Radul Domn și poruncindu-i să atragă pe boeri în

²⁵⁾ Ducas, ed. Bonn, p. 218; Șincai, II, p. 8.

²⁶⁾ Gr. Tocilescu, Istoria Românilor. București 1900, ed. II, p. 174.

²⁷⁾ Bonfinius, Rer. hung. decades, 1771, d. III, l. 6, p. 471; Șincai, I, p. 9.

²⁸⁾ I. Bogdan, Vlad Țepeș, p. 8 și 13.

²⁹⁾ Chalcocondylas, ed. Bonn, 1843, p. 498 sqq.; Șincai, II, p. 58; Memoriile lui Constantinovici, Arh. ist. I², p. 8—11.

³⁰⁾ Constantinovici, l. c.

³¹⁾ Chalcocondylas, l. c.; Șincai, II, p. 63; Constantinovici, l. c.; Ducas, p. 343 sqq.; Șincai, II, p. 63. Isovoare mai însemnate mai sunt: Rapoartele ambasadiorilor venețieni către republică, Petrus de Thomasiis din Ungaria și Balbi din Turcia, Monumenta Hungariae historica, Acta externa, IV și V.; Scrisoarea lui Alois Gabriel, rector de Candia, către Antoniu Loredano, căpitan de Modou și relația unui Albanez, Columna lui Traian, 1883, p. 39—41.

³²⁾ Dl prof. N. Iorga (Studii asupra Chiliei și Cetății Albe, București 1900, p. 123—24) dă următoarele date referitoare la expediția lui Mohamed: Expediția a pornit din capitala Imperiului la 26 Aprilie 1462; un pașe cu 60,000 oameni precedă armiei lui Mohamed de 150,000 oameni; trecerea Dunării se făcî pe la Nicopole și la 11 Iulie oastea ajunsese înapoi la Adrianopol.

partea lui, ceea-ce, fără multă greutate isbuti. ³³⁾ Chalcocondylas ne-a lăsat chiar cuvântarea — sfat, ce Radul ar fi ținut-o boerilor. ³⁴⁾

Radul cel Frumos era acum Domnul Țării. ³⁵⁾ Sprijinit de Turci, recunoscut de Țară, scăpat și de frate său, Vlad, rămânea — pentru ca să aibă pace din partea Ungurilor — să fie recunoscut și de Mateiu Corvin. Spre norocirea noului Domn, Regele vecin avea destule greutăți în lăuntru regatului său, pentru ca dușmânindu-l pe Radul să-și mai atragă și din această parte urgia musulmană.

Nu întârzie deci a-l recunoaște pe Radul, care, de altfel, cum vom vedé, în tot timpul domniei lui trăiesce bine cu Ungaria, pe regele căreia, în scrisorile sale către Brașoveni, îl numește „stăpânul nostru“.

Puțină vreme după așezarea lui Radul în scaun, comitele Sécuilor, Albertus de Istenmezeye, scrie din Cluj la 15 August (in festo assumptionis beatae Mariae virginis), Brașovenilor să păstreze pacea cu principele Radul „nunc waywoda partium Transalpinarum“. ³⁶⁾ Bonfinius confirmă faptul spunând că după-ce Mateiu l'a prins pe Dracula (Vlad), pe celălalt Dracula (Radul), pe care'l pusese Turcii, l-a întărit „preter omnium — opinionem“ — peste așteptarea tuturor. ³⁷⁾

*

În legătură cu venirea lui Radul la domnie, ca creatură a Turcilor, se explică două fapte din domnia sa: luarea Chilieii de Munteni „dela Unguri“ și cedarea ei către sultan, precum și cestiunea ducatelor Amlaș și Făgăraș, ducate pe cari Radul și următorii săi — afară, se pare, de Radul cel Mare — nu le mai posedă, precum le posedase Vlad, fratele său, și cei mai mulți din înaintașii acestuia.

Să ne oprim puțin asupra acestor două cestiuni: Dlugosz, sub anul 1465, scrie: „După-ce au prins Mateiași, craiul Ungariei, pe Vlad..... un alt frate dulce al aceluiași Vlad, anume Radul, mergând la sultanul Mohamed, s'au făcut feudariu și tributariu lui.... și au dobândit Moldova cea mai mare (Țara Românească) sub haraciu și orașul Chilia cu cetatea lui,....

³³⁾ Constantinovici, l. c.

³⁴⁾ Chalcocondylas, p. 516—17.

³⁵⁾ Credem că aci e locul să spunem că dacă e să-i dăm acestui Radul o ordine numerică în șirul Domnilor Țării Rumănesci, trebuie să-l numim *Radul al III-lea cel Frumos*, iar nu al IV-lea, cum e cunoscut până acum în Istoria Românilor. Resultatele la cari au ajuns cercetările cele mai noue (prof. D. Onciul) asupra Istoriei vechi a Românilor, au stabilit numai doi Domni cu numele de Radul, înainte de Radul c. F.: Radul I-ii, tatăl lui Mircea cel Bătrân și Radul al II-lea, poreclit Prasnaglava, fiul acestuia.

Porecla de „cel Frumos“ a căpătat-o Radul, de sigur, încă dela contemporanii săi din cauza frumoaselor sale însușiri fizice. După mărturisirea lui Chalcocondylas, Sultanul Mohamed îl ținea de concubin (Non multo post, rediit in ianuas regis eiusque concubinus factus est).

³⁶⁾ Orig. Brașov; copie Acad. Rom.; cf. Bogdan, Vlad Țepeș, p. 31, nr. 1.

³⁷⁾ Bonfinius, op. cit., d. III, l. X, p. 544; Șincai, II, p. 65.

carele prin voința lăcuiitorilor s'au luat dela Unguri, îl cuprinsese Radul, și-l ținea pentru Turc³⁸⁾

Mieczowsky, și el cronicar contemporan, scrie: „In anul 1465 Mateiași, regele Ungariei, ca și când s'ar fi înțeles cu Turcii, prinsese pe Domnul muntenesc, Vlad, al cărui frate, Radul, partisan al Sultanului Mohamed, primi apoi dela acesta domnia Țării Românești ca principe tributar și cuprindând orașul Chilia abungă de acolo pe Unguri³⁹⁾”

Să vedem cum se explică mărturiile acestor doi cronicari, că Radul a cuprins Chilia pentru Turci, luând-o dela Unguri.

Cum oare ajunsese această cetate a Ungurilor? Petru al II, Domnul Moldovei, fiul lui Alexandru cel Bun și cumnatul lui Ioan Corvin, cedă Chilia Ungurilor. Urmașul său, Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, recunoaște stăpânirea ungurească în Chilia prin actul de jurământ făcut lui Corvin în 1450, în care ținea: noi să n'avem a cuceri cu sabia Chilia fără de voia părintelui și domnului nostru Ioan Voevod, cât vom fi în viață.⁴⁰⁾

Așa a ajuns Chilia a Ungurilor, sau mai bine a lui Corvin, care n'o stăpâna de fapt, ci o ceruse, ca s'o dea Voevoșilor Țării Românești, mai toți credincioși ai sei.⁴¹⁾

Vlad Țepeș dar a ținut-o și el în numele Ungurilor. Când Mohamed porcede resboiu contra lui, trimite o flotă ca să bată Chilia pe apă.

Domnului moldovean însă, lui Ștefan cel Mare, neconvenindu-i ca Chilia să cadă în mâinile Turcilor pleacă și el în contra ei, cu gândul de a o cuprinde pentru dinsul. Așa se face, credem, că doi combatanți, cu gânduri protivnice însă, se întâlnesc deodată sub zidurile Chiliei, unul pe apă, celălalt pe uscat. Atacul lor e infructuos. Chilia rămâne de o camdată tot ca mai nainte; în stăpânirea nominală a Ungurilor.

Cu venirea lui Radul însă, ca Domn impus de Turci, situația politică atât de nehotărîtă a cetății trebuia să se schimbe. Ungaria îl recunoscuse, cum am văzut, numai din necesitate politică, renunțând la situațiunea ei de mai nainte, de suzerană a Domnilor din Țara Românească; Sultanul Mohamed pe de altă parte cunoscuse prea bine însemnătatea politică și strategică a Chiliei, căci adesea ținea: „Până când Românii stăpânesc Chilia și Cetatea Albă, iar Bulgarii Bělgradul sêrbesc, până atunci nu vom pute birui pe creștini⁴²⁾” așa că nu putea îngădui ca ea să mai rămână în posesiunea — fie și măcar nominală — a Ungurilor: de aceea pune pe Radul „s'o cuprindă” cum ție cronicarii. Pentru aceasta nu era nevoie, date fiind împrejurările, să meargă s'o ia cu sabia: a luat-o „prin voința lăcuiitorilor” și pe urmă a închinat-o Turcilor, cum și-a închinat — vom vedé — întreagă

³⁸⁾ Dlugosz, op. cit., col. 344; trad. Șincai, II, p. 70—71.

³⁹⁾ Arch. ist., I², p. 41.

⁴⁰⁾ Bogdan, Doc. slavo-române, Ann. Acad. Rom. XI, p. 55—83.

⁴¹⁾ Iorga, Chilia și Cetatea Albă, p. 102—103.

⁴²⁾ Arch. ist. I², p. 11.

țara sub haraciu. Așa se poate explica cuprinderea Chiliei de Radul, la 1462, dela Unguri.

*

Radul nu mai are în stăpânire personală ca vasal al Regelui Ungariei, nici ducatele Amlaș și Făgăraș, precum le avusese Vlad.⁴³⁾

Pentru stăpânirea acestor ținuturi (în special pentru Făgăraș), rămase fără posesor, se încinge acum o interesantă luptă între Ioan Greb din Vingarđ și Universitatea săsască, care luptă se poate urmări după documente.

La 1464, Mateiu Corvin dăruiesce, pe vecie, lui Ioan Greb și urmașilor săi întreg ținutul Făgărașului, drept răsplată pentru credincioasele servicii ce le-a adus tatălui său, Ioan Corvin.⁴⁴⁾ Mai târziu se vede că Regele dăruiesce același ținut și Universității săsesci,⁴⁵⁾ care se și grăbește să intre în posesiune, intrare ce se face în 1469. Din acest an, 9 Decembre (în die crastino conceptionis Virginis Mariae) avem o scrisoare⁴⁶⁾ a vice voivodului Ardealului, Dominic Bethlen, prin care comunică Universității săsesci, că va trimite ca să asiste, în locul seu, la introducerea Universității în stăpânirea Făgărașului și Amlașului pe castelanul din Cetatea de Baltă (Kükü-lóvár), Ioan Bornemisza.

Ioan Greb, în același an chiar, protestează contra introducerii Universității săsesci în posesiunea Făgărașului, — ținut pe care Regele îl dăruise mai întâiu lui, fiilor și urmașilor săi.⁴⁷⁾

Ca răspuns la această protestare, Regele, la 1471, invită scaunele săsesci din Ardeal, să restituie lui Ioan Greb ținutul Făgărașului, pe care l-au luat dela dînsul și l-au adnexat la scaunele lor.⁴⁸⁾

Totuși Greb nu rămâne stăpânitor al Făgărașului; Universitatea săsească ese câștigătoare din această luptă. La 1472, Regele Mateiu dăruiesce din nou Universității ținutul Făgăraș dimpreună cu domeniul Amlaș, acordându-le Sașilor, prin aceeași diplomă, mai multe privilegii față de Români.⁴⁹⁾ Ioan Greb a fost, se vede, deposedat cu totul și contra fiilor săi, cari, poate, mai pretindeau moștenirea părintească, chiar pe calea silniciei, poruncesce Mateiu Corvin, la 1473, autorităților din Transilvania să nu le îngăduie a ridica vre-un castel sau vre-o întăritură în Făgăraș.⁵⁰⁾

Astfel a decurs cearta pentru stăpânirea acestor două ducate ardele-nesci, pe cari Domnii Țerii Românești le-au posedat — cu mici intreruperi —

⁴³⁾ Chiar în anul suirii lui Radul în scann, la 3 Dec. (feria sexta proxima post festum beati Andrae apostoli), Regele Mateiu dă din Brașov o diplomă, prin care dăruiesce locuitorului de acolo, George Biro, satele Scharkan (Șercaia) și Mikofalu (?) din ținutul Făgărașului. Orig. Brașov; copie Acad. Rom.

⁴⁴⁾ Hurmuzaki, Documente, II³, p. 155.

⁴⁵⁾ Ibid. p. 192.

⁴⁶⁾ Ib. p. 189.

⁴⁷⁾ Ib. p. 190.

⁴⁸⁾ Hurmuzaki, Doc., II³, p. 201.

⁴⁹⁾ Ibid. p. 222; Transilvania, Sibiu 1873, p. 240.

⁵⁰⁾ Ibid. p. 224.

aproape un secol, ca feude ale Coroanei Ungariei și pe cari Radul și urmașii săi nu le mai posedă, Țara Românească mănținându-se de aci înainte, din ce în ce mai mult, în dependență politică de Imperiul Otoman. Totuși ele se găsesc în titulatura Domnilor Români până în sec. al XVII-lea, în timpul lui Radul Șerban Basarab și Mateiu-Vodă Basarab, fără ca acești Domni să le fi stăpânit de fapt, afară, cum am dis, de Radul cel Mare, care, se pare că le-a avut în stăpânire efectivă câți-va ani din domnia sa.⁵¹⁾

În legătură cu cearta enarată mai sus pentru stăpânirea Făgărașului și cu expediția nenorocită a lui Mateiu Corvin contra Moldovenilor la 1467, trebuie să punem și hotărîrea luată de Regele ungar împreună cu fruntașii țării, ca ținuturile Amlaș, Făgăraș și Rodna să nu poată fi instrăinate, ori dăruite vre-unui particular ci să rămână pentru totdeauna ale Regelui, care, la trebuință, să le poată dărui Voevoșilor Țerii Românești și Moldovei.⁵²⁾

*

Chilia, închinată Turcilor, eră o sulă în coastele Moldovei Marelui Ștefan. Voevodul, care, fără seamăn, s'a luptat o viață întreagă, spre a propri revărsarea Aliotmanului peste Țara lui în Europa creștină, nu se putea învoi la una ca aceasta; de aceea la 1465 se îndreaptă cu oaste asupra acestei cetăți.

Iată ce scrie Letopisețul dela Bistrița referitor la această expediție: În anul 6973 (1465), luna lui Ianuarie în 23, Joia pe la miezul nopții, intră Ștefan Voevod în Chilia și impresură cetatea și petrecu acolo în pace Joia, ear Vinerea de dimineată lovira și incepură a dărâma toată Țiua și se bătură până seara; „Sâmbetă se închină cetatea și cu voia lui Dumnezeu intră Ștefan Voevod în cetate și rămase acolo trei zile petrecând și lăudând pe D-șeu și imblândind pe oamenii cetății; și le puse acolo pârcașlăbi pe Isaia și pe Buhtea și-i învăță să păzească cetatea de limbile necredincioase; și astfel se întoarse cu toată oștirea sa în scaunul său dela Suceava“...⁵³⁾

⁵¹⁾ Asupra acestei cestiuni: Amlașul și Făgărașul în posesiunea Domnilor Români ca feude ungurești, scriitorul acestor șire are în pregătire un studiu.

⁵²⁾ Hurmuzaki, Doc., II^a, p. 179; cf. Onciul, Originele Principatelor române, București 1899, p. 58.

⁵³⁾ Bogdan, Cronice inedite, București 1895, p. 51—52.

Tot așa enarează evenimentul și *cronica moldo polonă* (Bogdan, Vechile cronici moldovenesci, București 1891, p. 224), numai cât spune că cetatea a luat-o Ștefan „dela Unguri“. Faptul îl explică dl prof. Bogdan (Vech. cron. p. 255, nota 20) așa, că traducătorul polon, care scia din cronică că Petru Vodă a cedat Chilia Ungurilor, ne mai aflând că cetatea a fost luată de Vlad Țepeș (recte, de Radul) și închinată Turcilor, a dedus că ea va fi fost a Ungurilor, când a luat-o Ștefan c. M. la 1465.

Analele Putnene (Bogdan, Vech. cron. p. 194) asupra acestui eveniment, au un reasumat după Letopisețul dela Bistrița, și

Ureche (Kogălniceanu, Letopisețe, București 1872, I, p. 152) se ține și el de Letop dela Bistrița, adăugând că tot atunci Ștefan a luat și Cetatea Albă. Ureche mai ȳice că tot atunci Ștefan a luat cetatea „dela păgâni“, sub cari probabil înțelege pe Turci (cf. Bogdan, Vech. p. 255, n. 20).

Prin limbile „necredincioase“ Letoprişeşul de bună seamă înţelege pe păgâni, pe Turci.

Evenimentul e dar limpede: în 1465, Sâmbătă 26 Ianuarie, Ştefan cel Mare a cuprins Chilia.

Dlugosz ne-a transmis şi el scire despre cuprinderea Chilieii la acest an de cătră Ştefan⁵⁴⁾; el dice însă, că cetatea s'a cuprins cu invoirea Regelui polon şi a cetăţenilor, cărora Cazimir le-a transmis scrisori prin Domnul Moldovei. Noi trebuie să dăm credinţa mărturiilor cronicelor noastre; ceea-ce adaugă cronicarul polon trebuie considerat „ca un act de patriotism din par tea lui“.⁵⁵⁾

După cuprinderea cetăţii, Ştefan trimite soli Turcilor la Țarigrad, să incredinţeze că el n'a luat cetatea din duşmănie față de ei, ci că o va ţine tot pentru Sultanul; pe de altă parte Radul, după mărturia lui Dlugosz, atăta pe Sultan „ca să isbândească necredinţa lui Ştefan, carele sub pretextul haraciului serveşte craiului leşesc“.

Şi era teamă, după 1465, că Turcii vor trece Dunărea. Mai ales Ardelenii, printre cari se răspândiseră fel de fel de faime, ba că Turcii sunt la Dunăre, ba că au trecut-o, ba că sunt ascunşi prin munţi, — erau cuprinşi de această teamă.

Aşa în 1466 Septembrie 5 (feria sexta proxima ante festum nativitatii virginis gloriosae), Ioan Pongrátz, voevodul Ardealului scrie din Cluj Saşilor că a audit prin cercetaşii săi, cumcă Turcii sunt adunaţi pe valea Dunării, pe care voesc s'o treacă şi le cere să stea gata de apărare.⁵⁶⁾

La 25 Septembrie (feria quinta proxima ante festum beati Michaelis archangeli), acelaşi an. Ioan Pongrátz scrie din Cluj tot Saşilor că a audit cumcă împăratul Turcilor a trimes lui Alibeg 10 mii de oameni din propria sa gardă şi că Alibeg, cu aceştia şi cu alţii, formând o armată puternică, a trecut în taberă la Vidin voind să atace Ungaria.⁵⁷⁾

La 28 Septembrie (în die sancti Wenczeslai), tot în 1466, Magistraţii Orăştiei scriu Sibienilor că, după scirile ce le-au primit dela nobilul Ladislau Kendefi din Țara Haşegului, Turcii stau ascunşi în munţii Carpaţi, gata să năvălească în Ardeal.⁵⁸⁾

Teama de o trecere a armatei turceşci peste Dunăre cu scop de a năvăli în Ardeal se repetă şi mai apoi, după anul 1466.

Aşa Ioan Pongrátz scrie Saşilor din Ardeal, la 19 Iunie (în festo sanctae trinitatis) 1468, că Turcii au trecut Dunărea cu puteri mari şi au de gând să năvălească în Ardeal, de aceia să se pregătească de răsboiu.⁵⁹⁾

⁵⁴⁾ Dlugosz, o. c. col. 344—45; Şincai, II, p. 71.

⁵⁵⁾ Iorga, Chilia, p. 129.

⁵⁶⁾ Orig., Sibiu; copie Acad. Rom.; Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde, Neue Folge XV, 194.

⁵⁷⁾ Orig. Sibiu; copie Acad. Rom.

⁵⁸⁾ Hurmuz. Doc. II², p. 169; orig. Sibiu; copie Acad. Rom.

⁵⁹⁾ Doc. II², p. 182; orig. Sibiu; copie Acad. Rom.

La 21 Octombrie (în festo beati Georgii martiris) același an, tot Pongrátz scrie din Reghin Sibienilor, să cerceteze prin oameii lor, dacă sunt adevărate scirile că Turcii ar fi adunați la Dunăre cu gând să năvălească în Ardeal și să'i răspundă în grabă.⁶⁰⁾

Și, în sfârșit, Magistratul din Sibiiu scrie Sașilor din Șinca, la 7 Ianuarie 1471 (în crastino festi Epiphaniarum domini) că a primit scrisoare dela vice-voivodul Ardealului, Dominic de Ikthar, prin care-l anunță că Turcii, bine pregătiți de războiu, s'au strâns în părțile Țerii Românești, voinđ să intre pe sub ascuns în Ardeal.⁶¹⁾

Aceste repetate temeri, mai ales cele din 1466, că armatele turcesci trec, ori au trecut Dunărea, nu putem săi credem dacă se răspândiseră din credință că Turcii aveau să vină „spre a isbândi necredința lui Ștefan“⁶²⁾, ci mai degrabă prin faptul că de astădată Ardeleni nu mai aveau la spatele lor un Domn român peste care să treacă mai întâiu Turcii înainte de a străbate Carpații, ci pe unul închinat acestora, deci gata a tăinuî ori-ce eventuală mișcare a trupelor turcesci prin țara sa.⁶³⁾

Ardelenii îl bănuiau și temeau pe Radul, deși acesta se arăta prietin și binevoitor lor; ba chiar, — cum rezultă din cercetarea relațiilor, ce Radul le-a avut cu Ardealul, în special cu cele două orașe dela graniță: Sibiiul și Brașovul, mai ales cu acesta din urmă, relațiuni pe cari credem nimerit a le urmări acum — Domnul Țerii Românești se presentă de fapt credincios prietin Ardeleniilor.

La 4 Martie (feria sexta proxima post dominicam invocavit) 1463, Ioan Pongrátz, voivodul Ardealului, scrie Brașovenilor că Radul, voevodul Țerii Românești, l'a însciințat cumcă Turcii se adună contra regatului ungar; ei să se pregătească de luptă, să trimeată cercetașii spre a afla despre mișcările Turcilor, iar despre cele ce vor afla să-l vestească și pe dânsul.⁶⁴⁾

La 11 Iunie (feria quinta in festo beati Barnabae apostoli) 1467, Radul scrie din București Magistratilor din Sibiiu și îi roagă ca să lase a trece în bună pace prin cetatea lor, pe un credincios al său, Manea.⁶⁵⁾

⁶⁰⁾ Orig. Sibiiu; copie Acad. Rom.

⁶¹⁾ Orig. Bistrița; copie Acad. Rom.

⁶²⁾ Iorga, Chilia, p. 129.

⁶³⁾ Nu e exclusă nici posibilitatea ca oaste turcescă, puțină se înțelege, să fi stăruiat prin Țara Românească, ca gardă lăsată de Turci Domnului, poate chiar prin munți, pe acolo pe unde-o căuta cercetașii Sibienilor.

⁶⁴⁾ Orig. Brașov; copie Acad. Rom.

În adevăr în primăvara anului 1463, când datează și această scrisoare, Mohamed făcea mari pregătiri militare. Strânse o armată de 150.000 soldați și plecă în contra Bosniei pe care-o supuse. Mateiu Corvin mergând să libereze această țară, are în anul următor lupte cu Turcii. (Cf. A. Huber, Geschichte Oesterreichs, Gotha 1888, III, p. 208—209). Poate că la pregătirile militare din primăvara anului 1463 se referă scirea ce Radul i-a trimis-o lui Pongrátz, nesciindu-se la început scopul acestor pregătiri.

⁶⁵⁾ Orig. Sibiiu; copie Acad. Rom.

La 25 Octobre (die beatae Margarethae virginis et martirys), 1468, Radul scrie Magistratului din Sibiiu într'o pricină a unui oare care Ivan și a tovarășilor acestuia.⁶⁶⁾

La 4 Februarie (die Sabatho proximo post festum purificationis beatae Mariae virginis) 1469, Domnul Țerii Romănesci scrie Magistratilor din Sibiiu că a trimis pe credinciosul său Mihail la Ioan Pongrátz și îi roagă să-i arete calea, și dacă pot, să-i dea un om, care să-l însoțească până la voevodul Ardealului.⁶⁷⁾

Printre scrisorile slavonesci ale Domnilor români, aflătoare în Arhivul orașenesc din Brașov, Miletic a găsit *patru* dela Radul cel Frumos, dintre cari numai una e datată.

Aceasta, din 6 Martie 1470 (6978) e o carte de învoire vamală, provocată în urma oare căror neînțelegeri comerciale, pe care Radul o încheie cu județul și pârgarii Brașovului și prin care comercianții, și dintr'o parte și din alta, vor putea neguțători în Ardeal și Țara Românească cu desăvârșită slobozenie. O asemenea carte de învoială, întărită cu pecetea orașului, cere Radul să-i trimeată și lui Brașovenii, cel mai târziu peste 25 de zile.⁶⁸⁾

În a doua scrisoare, fără dată, Radul scrie Brașovenilor că ei vor fi slobođi a veni în țara sa spre a se hrăni cu pace și cu dreptate însă.⁶⁹⁾

În a treia, iarăși fără dată, el cere județului și pârgarilor din Brașov să urmărească pe văduva unui oare-care Hanăș din Blumena pentru nesce bani, ce un supus al său, fiul Hacicului din Râmnic, i-a fost dat împrumut bărbatului ei, ca supusul său să nu rămână în pagubă.⁷⁰⁾

Și, în sfârșit, în a patra scrisoare Domnul Țerii Romănesci scrie același Brașovenii că trimite pe sluga sa, Alexe, spre a-i târgui din Brașov două cară mari și ferecate, și alte lucruri de care are trebuință și-i roagă să-i stea acelu Alexe în ajutor la târguire.⁷¹⁾

Pentru a complecta scirile privitoare la relațiunile lui Radul cu Ardealul, trebuie să spunem că mai sunt două scrisori către Brașovenii, din 1470 și 1472, privitoare însă la luptele cu Ștefan cel Mare și pe care le vom aduce mai încolo, când ne vom ocupa de aceste lupte.

În scrisorile înșirate mai sus, Radul, de câte ori găsește ocaziune, numesce pe Regele Ungariei „serenissimi nostri regis“; pe Ardeleni caută să-i încredințeze despre sincera lui prietinie, mergând până acolo, încât să-i însciințeze despre un plănuț atac al Turcilor în contra Ungariei; le cerea, în

⁶⁶⁾ Ibid.

Această scrisoare e datată din *Repez*, localitate ce poate fi opidul săsesc din Ardeal, numit romănesc *Cohalm*; și Radul o scrie dimpreună cu „alii iudices de praedicta Repez vestri amici et fratres toti“.

⁶⁷⁾ Orig. Sibiiu; copie Acad. Rom.

⁶⁸⁾ Sbornic, Sofia, XIII, p. 80, nr. 80.

⁶⁹⁾ Ibid., p. 79, nr. 78.

⁷⁰⁾ Ib., p. 80, nr. 79.

⁷¹⁾ Ib., p. 81, nr. 81.

schimb, o asemenea prietinie și din partea lor. Ardelenii însă l-au bănuț tot deuna, l'au săpat pe sub ascuns, și, la urma urmelor, când el a căutat mântuire la ei, cum vom vedé, l'au dat prins în mânile lui Ștefan cel Mare, care l'a și omorít.

Aceasta a fost politica lui Radul față de Ungaria, politica Domnului care caută — spre a-și mântine tronu, să trăiască în bună pace cu o țară, care multă vreme și-a eluptat alături cu poarta suzeranitatea asupra Țării Românești, avându-și spriginții sei la domnie contra celor ai Porței.

Dar dacă Ungaria nu l-a dușmănit pe față pe acest Domn slab și fără de personalitate, din cauze arătate mai sus, nu tot așa s'a purtat Voevodul celei lalte țeri vecine, Ștefan cel Mare.

*

În anul 1470 încep luptele între cei doi Voevođi români, cari lupte se vor termina numai atunci când Radul va fi răpus și ucis. Ele încep cu prădarea și dărâmarea Brăilei de către Ștefan cel Mare, despre care scrie Letopisețul dela Bistrița :

„In anul 6978 (1470) luna lui Februarie în 27, Marți în săptămâna „albă, au prădat și au dărâmat Ștefan Voevod Brăila“. ⁷²⁾

Atacul acesta a fost neașteptat. Cronica nu ne relatează despre vre-o lovitură între Domnii îndușmăniți: Ștefan se întoarce în Moldova, iar Radul află că protivnicul său și-a procurat cele necesare războiului dela Ardeleni. Aceasta ne-o spune Radul însuși într'o scrisoare trimisă Brașovenilor din Buzeu la 26 Maiu (în die beati translationis beati Augustini) 1470. ⁷⁴⁾ În această scrisoare Domnul Țării Românești cere Brașovenilor să-i comunice prin omul lor, Nicolae Placht: cum se face că ei, cari au avut tot deauna pace din partea lui și care toate li le-au îngăduit pe când regele lor nu avea de loc pace cu Moldovenii și cu Domnul lor, Ștefan, — cum se face că ei trăesc în pace cu acest Ștefan, care are șpioni printre ei, și îi vënd arme și îi dau multe altele, ori ce-i place lui și Moldovenilor.

După aceasta mustrare Radul le aduce aminte, ce li s'ar fi întâmplat lor, când el, știind faptele lor contra regelui ⁷⁴⁾, ar fi fost cu cuget rău asupra-le.

Astfel încep ostilitățile între cei doi domni români.

⁷²⁾ Bogdan, Cronice inedite, p. 53.

Cf. Cronica moldo polonă (Bogdan, Vechile cron. p. 225); Annalele putnene (Ibid., p. 195) și Ureche (Kogălniceanu, Letop. I², p. 157). Ureche înainte de a descrie evenimentul explică dușmănia dintre Domnii români astfel: „Într'acele vremi au intrat zavastie între Ștefan Vodă, și între Radul Vodă, Domnul Muntenesc. Pre obiceiul firii omenești, de ce are de ce poftesce să aibă mai mult, nu ajungea lui Ștefan Vodă ale sale să le țină și să le sprijinească ei, din lăcomie, cele ce nu era a lui încă vrea să le cuprindă“.

⁷³⁾ Orig. Brașov; copie Acad. Rom.

⁷⁴⁾ Radul, de sigur, face aci amintire de complotul și răscoala făurită în contra lui Mateiu Corvin, pe când acesta era în Moldova, în contra lui Ștefan (Hurmuz. Doc. II², pagina 172).

În cursul verii anului 1470 Ștefan era pe picior de războiu. Când la 15 August 1470 Kazimir, regele Poloniei, veni la Camenița, să primească jurământul lui Ștefan, acesta se scuză că nu poate veni, având războiu cu Radul, dar promite că va veni la anul următor, 1471, în Maiu; se mai roagă de Cazimir ca să mijlocească a se așeza războiul acesta.

Aceasta o scim din cronicarii poloni.

Cromer scrie sub anul 1470:

„Cazimir al IV-lea, craiul Poloniei au venit..... să primească jurământul făgăduit de Ștefan Moldoveanul; dar acesta, aretând că are războiu cu Radul, Domnul Valachiei, n'au venit. ci au trimes soli și cărți pecetluite, prin care au făgăduit că va merge în luna lui Maiu din anul viitor. Intracea se rugă de Cazimir craiul, ca prin mijlocirea sa să se așeze războiul dintre dînsul și Radul, despre care au și avut grije craiul, temându-se ca nu cumva, aducînd Radul pe Turci să stopșească toată Moldova.“⁷⁵⁾

Asemenea scrie Dlugosz.⁷⁶⁾

Lupta nu s'a așezat; ea reîncepe în anul viitor, 1471 Martie 7, despre care scrie Letopisețul dela Bistrița:

„În anul 6979 (1471) luna lui Mart în 7, într'o Joi, s'au dat luptă cu Radul Voevod la *Soci* și au biruit Ștefan Voevod cu milostivirea lui Dđeu și cu ajutorul puternicului Dđeu Savaot, și au omorit mare mulțime dintre ei. Și toate steagurile lui au fost luate, chiar marele schiptru a lui Radul Voevod au fost luat; și mulți viteji au fost prinși atunci, care mai apoi fură tăiați; lăsat-au cu vieață numai pe doi boeri mari, pe Mircea comisul și pe Stan logofetul.“⁷⁷⁾

Observăm că în acest an 7 Martie cade chiar într'o Joi, cum scrie letopisețul.

Localitatea *Soci* nu se poate stabili în ce loc să fi fost; din cei doi boeri cruțați de Ștefan: Mircea comisul și Stan logofetul, cel dintăiu se constată prin documente și anume într'un chrisov din 25 Ghenar 1471⁷⁸⁾ și într'altul din 15 Ianuarie 1467.⁷⁹⁾

Lupta aceasta dela *Soci* n'a fost hotăritoare: Radul a fost bătut, dar și Ștefan s'a întors acasă. Scopul său eră să pună pe tronul Țerii Românesci omul său, pe Laiot, care, cum țice Căpitanul „ce mai dinainte vreme eră lângă Ștefan“; de astădată însă n'a isbitit.

⁷⁵⁾ Cromerus, De origine et rebus gestis Polonorum, Basel 1555, p. 610; Șincai, II, p. 86.

⁷⁶⁾ Dlugosz, op. cit., col. 458.

Di Ioan Ursu (Relațiile Moldovei cu Polonia până la moartea lui Ștefan cel Mare, Piatra-N. 1900, p. 97) pune acest eveniment în 1469, greșit. Greșeala provine de acolo că la Dlugosz, într'adevăr, evenimentul e enarat sub anul 1469, dar, evident, e o greșeală de tipar, căci coloana din naintea și din urma celei cu nr. 458. în care e descris evenimentul, poartă anul 1470. Ș'apoi la 1469 nu începu-eră încă ostilitățile dintre Ștefan și Radul.

⁷⁷⁾ Bogdan, Cron. ined., p. 53; cf: Cronica moldo-polonă (Bogdan, Vechile, p. 225); Analele Putnene (Ibid. p. 195) și Ureche (Letop. ed. II, I, p. 157—8).

⁷⁸⁾ Venelin, op. cit., p. 95.

⁷⁹⁾ Sbornic, IX, p. 335; Arh. Statului: Conдика Mstirii Cozia, I, p. 819.

Dnii C. Giurescu, într'o recenziune asupra lucrării pomenite a dlui Gr. Conduratu: Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria până la 1526⁸⁰⁾ și C. Ioannin, într'o lucrare inedită, cetită anul trecut în seminarul nostru⁸¹⁾, cred că de slăbiciunea lui Radul în urma bătăliei dela Soci ar fi profitat Basarab cel Tânăr (Mlad), care, cu ajutor dela Unguri, ar fi ocupat tronul Țării Românești, alungând pe Radul, care, refugiat la Turci, după un oare care timp, cu ajutor dela ei, și-ar fi reluat tronul.

Aceasta ipotesă se întemeiază pe faptul că ne-a rămas dela acest Basarab Mlad un chrisov dat de el ca Domn, în Bucuresci și pe care Venelin l-a datat: 3 Aprilie 1472.⁸²⁾

Nici un alt indiciu istoric nu stă însă în sprijinul acestei ipotese; din potrivă avem altele, cari indică contrariul; căci cât privesce despre chrisovul din 3 Aprilie 1472, credem că nu e greu de arătat, că el trebuie să fi avut o dată posterioară, anume din timpul domniei lui Basarab Mlad (1477—82), care dată a fost cetită și transcrisă rău.

Într'adevăr, în chrisovul din chestie, ca și în toate celelalte rămase dela el, Basarab cel Tânăr se numește „fiul Bunului Basarabă Voevod“, care Voevod nu poate fi decât *Laiot Basarab cel Bêtrân*, Domnul Țării dela 1474—76 și a doua oară în 77.⁸³⁾

⁸⁰⁾ Convorbiri literare, XXXIII, p. 836.

⁸¹⁾ Archiva seminarului, Din istoria Munteniei (1471—1482).

⁸²⁾ Venelin, op. cit. p. 111.

⁸³⁾ Laiot e fiul lui Dan II, care, într'un chrisov al său din 1421 Sept. 10 (Brezoianu, op. cit., p. 233), numește ca fii ai săi pe: Danciul și *Basarabă*; însuși se numește în crisoavele sale „fiul Marelui Dan-Voevod“ (a) Brez., p. 238; b) *Ibid.*; c) Venelin., p. 118—19; d) Sbornic, XIII, p. 81, etc.); e singurul și cel dintâu care poartă consequent numele de Basarabă: așa dar Basarab Mlad „fiul Bunului Basarabă Voevod“ și *nepotul* Marelui Dan-Voevod (intr'un crisoav din 3 Ap. 1480, numește pe Dan-Voevod *bunic*, Brez., p. 238; Sbornic, IX, p. 336), nu poate fi decât fiul lui Laiot Basarab.

Dl Ghibănescu (Arh. soc. sc. și lit., Iași, VII, p. 129) crede că Dan II a avut doi fii cu numele de Basarabă: unul, cel pomenit de Dan ca fiu al său, dela care am avea un chrisov din 1442 *Mart 23*, pentru Mstirea Snagovului (Brez., p. 235) și care ar fi tatăl lui Basarab cel tiner; un altul, Basarab Laiot, care n'ar veni decât unchiu lui Mlad, pentru că „a cofunda pe Basarab Laiot cu acel Basarab din 1442 — Țice d' Ghibănescu — s'ar puté, dar se opune distanța de 34 ani“. Deci crede că Mlad e nepot l. Laiot, în loc de fiu.

Chrisorul de mai sus, din 1442 *Mart 23*, dela un „Basarab Vv., fiul lui Basarab Vv.“ cum îl dă în *regestrul* său Brezoianu, l-a incurcat pe dl Ghibănescu într'o cestiune atât de evidentă. dacă vom cerceta mai de aproape acest chrisov.

Într'adevăr. în *condica* Mstirii Snagov (Acad. Rom.) se află — în traducere — un chrisov, prin care se dă și se întărește o sumă de proprietăți ale acestei mănăstiri de cătră „Basarabă Vv., fiul Bunului Basarabă Vv.“, care Voevod, după cum de îndată se poate vedé din chiar acest titlu, nu e decât Basarab Mlad. — *Chrisovul* are însă data: 6908 (1400) *23 Martie*. Data aceasta, fără 'ndoiială falsificată de călugări, l-a făcut pe Brezoianu, care scia că pe la 1400 domnia Mircea, să-i dea o altă, pe cea de 1442 *Martie 23* dată și în *Cronologia Țării Românești*, cu totul arbitrar să atribue *crisoavul* acesta lui Basarabă, fiul lui Dan II, pe care-l face să domnească în acest timp. Lista boerilor divăniți din acest crisoav fiind însă absolut identică cu cea dintr'alte crisoave dela Basarabă Mlad (d. p. Sbornic, IX, p. 338—9), l-a făcut pe Brezoianu ca tot pe acest crisoav să-l treacă în *regestru* și

Cum ar fi putut dar fiul să-l tituleze pe tatăl său „Voevod“ câtă vreme el nu domnise încă? Iată un fapt, care ne face să ne îndoim cu totul despre exactitatea datei chrisovului publicat de Venelin.⁸⁴⁾

Nu poate fi dar chrisovul lui Basarab-Mlad din 1472 și nici el Domn Țerii în vremea aceia. Iată câte-va indicii, cari sprijinesc aceasta:

Dacă, după cum se susține, Basarab Mlad ar fi ocupat tronul cu ajutor delă Unguri, aceasta nu s'ar fi putut întâmpla decât curînd după înfrîngerea lui Radul la *Soci*, — când acesta, slăbit, ne mai putînd înfrunta pe un al doilea dușman, s'ar fi retras la Turci după ajutor, deci în 1471. Ar fi urmat de aci, dacă Basarab Mlad ar fi ocupat scaunul Țerii în 1471 cu ajutor delă Unguri, ca relațiile bune, ce am vădut c'au existat între Radul și Ardeleni, să se nimicească în urma unei atari purtări a acestora.

Aceasta nu s'a întemplat. În 1472, Radul eră în pregătirea și în așteptarea desfășurării mai departe a luptei începută cu Ștefan și în bune relațiuni cu vecinii săi de peste Carpați; căci, iată, în câte-va vorbe, ce scrie el Brașovenilor în anul 1472, *die dominico*, — într'o Duminecă oare-care: ⁸⁵⁾

pentru Mlad, de astă dată cu data 1482 *Martie 23* (Brez., p. 239). Nu e îndoială dar c'avem a face cu un chrisov delă Basarab Mlad, a cărui dată a fost schimbată de călugării Mănăstirii. De ce?

Mănăstirea Snagov a trecut în toată vremea, după cum și este de fapt, ca una din cele mai vechi din Țară. Călugărilor, cari, pe cât se pare, nu posedau documente mai vechi decât din vremea lui Dan II, pentru justificarea privilegiilor și daniilor făcute mănăstirii, le trebuia unul mai vechiu. Și, probabil, posedând unul delă un „Basarab, fiul lui Basarab“ — deci cu numele Voevodului puțin precis, pentru că *Basarab*, fiind numele generic al dinastiei, toți Domnii vechi se puteau numi astfel; și mai cuprinzînd acest chrisov privilegii și danii însemnate (19 moșii, numeroase mori, venituri de vămi și munți), i-au schimbat data prin cea de 1400, sub care este citat în chrisoavele de confirmare a proprietăților mănăstirești, date de Domnii posteriori.

Acest chrisov a lui Basarab Mlad, cu data falsificată, trecea drept cel mai vechiu al mănăstirii, iar Basarab, fiul lui Basarab ca ctitorul ei. Astfel Constantin Șerban Voevod, într'un chrisov din 1654 Maiu 30 (Condica Mstirii Snagov, p. 33), confirmă proprietățile și privilegiile Mănăstirii, după ce a vădut „cărțile celui de întru veșnică pomenire Basarab Voevod, fiul lui Basarab cel Bun Voevod, delă anul 6908 (1400), carele au zidit dintru început această sfântă Mănăstire și au miluit-o cu aceste“ și apoi înșiră și celelalte chrisoave mai vechi: delă Dan II, Vlad Dracul, Gavril Moghilă, Radu Mihnea, etc.

Nu există dar un Domn „Basarabă, fiul lui Basarabă“ la 1442: a fost numai un Basarab, fiul lui Dan II, numit Laiot cel Bêtrân; acesta e tatăl lui Basarab, care prin opoziție a luat numele de cel Tinăr“, — amîndoi fiind pretendenți la domnie.

⁸⁴⁾ S'au făcut încercări de a se stabili exactitatea datei de 3 Aprilie 1472, din compararea listei boerilor divăniți din acest chrisov cu boerii lui Radul din chrisoavele sale. Încercări prisoselnice pentru nisce vremuri politice atît de nestatornice! Afară de trei boeri, stâlpi ai divanului domnesc: *Dragomir Manea*, *Cazan Sahacov* și *Neagoie Borcea*, cari se găsesc numiți în chrisoave sub Radul (Sbornic, IX, p. 337; Venelin, p. 95), sub Laiot Basarab (Venelin, p. 118—19), sub Basarab Mlad (Venelin, p. 111) și sub Vlad Călugărul (Venelin, p. 124—25 și 129—130; Sbornic, IX, p. 340 și 341), numele celorlalți boeri din divan se schimbă la tot chrisovul. Faptul că cei trei boeri de mai sus se află în divan sub patru Voevođi, cari se succed unul după altul în scaunul Țerii, nu poate hotări, credem, data chrisovului de mai sus.

⁸⁵⁾ Orig. Brașov; copie Acad. Rom.; cf. Iorga, Stud. și doc. III, p. XXXV.

„Va'm rugat să ne faceți unele servicii; dar până acum nu ne-ați făcut nimic, fiind-că n'ați trimes pe nimene dela voi la noi. Vă rugăm deci, prietinesce, să ne comunicați despre starea strălucitului domnului regelui nostru: unde este, dacă a încheiat pace cu Casimir și ce vrea să facă acum; deasemenea despre starea lui *Ștefan-Voevodul*, îndușmănitul nostru, și despre *Laiot*: dacă voiese să vie cu armată să turbure țara noastră; apoi și de Sécuii din cele două scaune, Vașarhei și Cic și din celelalte scaune: dacă au dat dijma oamenilor cătră dușmanul nostru în ce parte-i va duce.

„Aceste în scrisoarea voastră să ni le scrieți și să ni le trimeteți în grabă prin credinciosul nostru Ioan, și altele câte puteți auți, prin supușii voștri, să ni le scrieți. Să țineți socoteală că până acum am trăit în bună vecinătate, pe care o vom mântîine, dacă Dđeu ne va da sănătate.“

Aceste sunt indicii, cari, socotim, ne pot hotări a îndepărta hipotesea cumcă Radul ar fi perdut tronul în urma luptei dela Soci. El a rămas în scaunul domnesc, stîrîcînd de aproape despre planurile îndușmănitului său, Ștefan, care, întorcîndu-se în Moldova, tot gîndul lui Radul îl poartă.

Aceasta se vede dintr'o scrisoare a lui cătră Regele Poloniei, care-i ceruse să-i trimeată pe fiul său, Alexandru, spre a-i fi de ajutor, să cu-prindă coroana Bohemiei, pentru care erá în luptă cu Mateiu Corvin.

Iată ce răspundea Ștefan:

„Filiū suū auxiliō ad Bohēmiā occupandā mittere nō posse, contra Radul vojevodā opem ab eo petit.“⁸⁶⁾

Vrea să dică acum, la 13 Iulie 1471, Ștefan cere ajutor în contra lui Radul care „întăresce o cetate la hotare, Crăciuna“. ⁸⁷⁾ Ajutorul probabil nu i-a sosit, căci lupta ce urmează între cei doi domni, se dă numai în toamna anului 1473 și fără ajutor dela Poloni.

Despre această luptă scrie Letopisețul dela Bistrița:

„In anul 6981 (1472) luna lui Novembre în 8, Lunia, împărți Ștefan Voevod oștirii sale steagurile la Milcov și porniră din nou, împreună cu *Basarab*, asupra lui Radul Voevod, și încăerându-se într'o Joi, la locul ce se cheamă Cursul Apei, se bătură acolo până seara; tot așa și Vinerea și Sâmbăta până seara, adecă până la 20 ale aceleiași luni. Sâmbăta spre Duminecă lasă Radul voevod toate ale sale în tabără și fugi cu toată oștirea în scaunul său numit Dâmbovița; în 23 sosi Ștefan Voevod cu toată oștirea sa și impresură cetatea Dâmboviții; Radul Voevod fugi în aceiași noapte; în 24 ale aceleiași luni, într'o Mercuri, luă Ștefan Voevod cetatea și întră întrânsa și luă pe Doamna lui Radul Voevod și pe ficia lui, *unica sa fică*, și toate comorile lui și toate hainele lui și toate steagurile lui; și petrecu acolo trei zile în veselie și apoi se întoarse în scaunul său din Suceava....

⁸⁶⁾ Hurmuz. Doc. II², p. 214; Monumenta medii aevi hist. Poloniae, XI, p. 463.

⁸⁷⁾ Iorga, Studii și Doc. III, p. XXXV.

Pe Băsărab îl lăsa să domnească în țara muntenească și domni o lună, iar Radul Voevod fugi la Turci și luând cu sine 15 mii de Turci îl lovi pe Basarab într'o Joi, Dechemvrie 23, și'l birui pe Basarab cu toate oștile lui; Basarab fugi în țara Moldovenească, ear Turcii veniră pe urma lui și-și aședară tabăra la Bêrlad, Dechemvrie 31 într'o Vineri, și apoi sloboșiră Navrapii și pustuiră țara și se întoarseră și prădară și în țara muntenească toți cei ce era cu Basarab⁸⁸⁾

Datele de mai sus, date de cronici, nu se potrivesc pentru anul 1472; se potrivesc însă exact pentru 1473, — după cum cel întâiu a arătat aceasta dl C. Giurescu în recensiunea amintită și într'un studiu special⁸⁹⁾; drept aceea se pune bătălia dela Cursul apei în 1473, toamna.

Această strămutare se impune și prin scirile cronicarilor poloni, Dlugosz și Cromer⁹⁰⁾, cari ne spun cumcă au sosit solii lui Ștefan al Moldovei la Vișlița, unde se afla regele Poloniei, în 8 Ianuarie 1474, — însciințându-l de isbânda asupra lui Radul, și trimitându'i, spre adevărire, din trofeele luate dela învins; dar — dic numiții cronicari — vestea bună s'a turburat după trei zile printr'alta mai slabă, venită tot dela Ștefan, anume că Radul s'a întors cu Turcii, a stricat orânduiala făcută în Țara Românească de Ștefan, și acum pradă Moldova. Ștefan cere ajutor craiului polon, care au și orânduit ajutor numai decât sub comanda căpitanului din Snyatni, Mihail Buczaczki; dar au mai trimes și doi soli, pe Dobeslau Biszowski și Aegidius Suchodolski, cu însărcinarea de a-l împăca cu Radul, pentru-ca astfel să poată ajuta Ștefan pe Craiul polon în luptele sale cu Ungaria.

Misiunea solii de pace n'a isbutit: că mintea lui Ștefan nu sta intru aceea, ca să se impace cu Radul, nu că doară n'ar primi condiții cuvioase, ci pentru-că Radul dăduse toate cetățile în mâna Turcilor și acum de sine tocmăi nimica nu putea isprăvi, fiind sub credință străină.

Stabilită fiind data bătălii, care nu poate fi decât 1473 toamna târziu, să vedem unde poate să fi fost locul, pe care s'a dat bătălia: „*Cursul apei*“?

Nu se poate statorî în ce loc din ținutul Râmnicului Sărat⁹¹⁾ să fi fost Cursul apei. Există o legendă în comuna *Mărtinesci* (plasa Marginea de jos pe riul Râmnic), care păstrează amintirea unei lupte între Ruși și Turci întemplată pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea; se găsește chiar pe teritoriul comunei resturi de material resboinic.

Autorul dicționarului geografic al Județului Râmnicul-Sărat crede că pe teritoriul comunei *Mărtinesci* ar fi fost localitatea Cursul apei, fapt ce nu se

⁸⁸⁾ Bogdan, Cron. ined. p. 53—54; cf. Cronica moldo-polonă (l. c. p. 226); Analele Putnene (l. c. p. 156) și Urecne (Letopisețe I. p. 158—9).

⁸⁹⁾ Convorbiri literare, XXXIV, p. 702 seqq.

⁹⁰⁾ Dlugosz, op. cit., col. 508—509; Cromer, op. cit. p. 622—623.

⁹¹⁾ Gr. Dănescu, Dicționarul geografic al Jud. Râmnicul Sărat, Bucuresci 1896, pag. 184 și 252.

poate răzima pe nimic din cele cercetate și aflate. Frunzescu ⁹²⁾ ține că localitatea Cursul apei se află în Jud. Râmnicul-Sărat, Picot ⁹³⁾ o stabilește după Frunzescu.

Cât despre cetatea Dâmboviții, dl prof. Gr. Tocilescu a arătat că ea trebuie căutată pe teritoriul Bucureștilor, „pe malul drept al râului cu același nume, deasupra și în jurul unuia din cele trei dealuri: Mihai-Vodă, Mitropolie sau Radul Vodă“ ⁹⁴⁾

Lupta, de sigur, s'a întâmplat așa cum ne-o enarează letopisețul, pentru care lucru am și reprodus-o în întregime: Radul a fost detronat, Laiot a ajuns Domn, Radul s'a întors cu Turcii, a alungat pe Laiot și a prădat țara Moldovei până la Bêrlad. Ștefan cere ajutor grabnic dela Leși, care se și hotărăsește sub conducerea Căpitanului din Snyatin, Mihail Buczaczi.

Că aceste evenimente s'au petrecut la sfârșitul anului 1473 și începutul celui viitor, stă mărturie și o scrisoare a Răgusanilor către Regele Ungariei din 31 Ianuarie 1474 ⁹⁵⁾, prin care-i trimit vestile, pe care solii lor, întorși dela Țarigrad, le-au adus: Că dacă sultanul va încheia pace cu Uzunhassan, va trimite pe Soliman bei eunucul în Albania și Moldova, al cărui Domn a alungat pe Domnul Țerii-Românesci, Radul credinciosul sultanului. ⁹⁶⁾

*

Cronicarii poloni ne mărturisesc, că ajutorul cerut de Ștefan s'a dat. Domnul moldovean nu putea lăsa nepedepsită o încălcare a țării sale; și deși cronicile moldovenesci contimpurane nu ne spun nimic de vre-o a *patra* expedițiune a lui Ștefan în contra lui Radul în 1474, trebuie s'o deducem cu necesitate, pentru-că pe Laiot, protejatul lui Ștefan, îl aflăm domn în urma lui Radul, pentru-că cronica lui Constantin Căpitanul ne spune:

„În vremile acestea Ștefan Vodă dela Moldova vădând că Radul Vodă au venit cu Turcii și au scos pe Laiotă Vodă, și l-au gonit, nu s'au îngăduit: ei au cerut ajutor dela Leși și au venit de au scos pe Radul Vodă și au așezat pe Laiotă Vodă la scaun“ ⁹⁷⁾

⁹²⁾ Dicționarul topografic și statistic al României, București 1872, pag. 152.

⁹³⁾ E. Picot, *Cronique de Moldavie par Urechi*, Paris 1878, pag. 118.

⁹⁴⁾ Cetatea București sau cetatea Dâmboviții, Tinerimea Română, revista, serie nouă București a. I, Nr. I, pag. 12.

⁹⁵⁾ Gelcich-Thallóczy, *Raguza és Magyarország*, Budapest 1887, p. 630.

⁹⁶⁾ „Fertur in super, quod hoc anno, si ipsa pax (cu Uzunhassan) sequitur ipse personaliter sit ocio operam daturus; quod que novum Romanie bassam, qui est quidam Bosenensis nacione, Saliman Begh eunuchus, ad partes Albanie expediturus, ad damna quoque Moldavie exercitum parabat propter conceptam indignationem quam favore Stephani Moldavie Vaivode Radulus Valachia maioris dominus, qui dicto imperatori serviebat, eiectus sit“. Cf: Jorga, *Chilia*, p. 138.

⁹⁷⁾ Veți mai sus.

Și, în sfârșit, pentru că și cronicarii poloni ne vorbesc de o expediție a lui Ștefan Vodă în Țara Românească, când a prins pe însuși Radul și, de bună seamă, l-a ucis.

Iată ce scrie Dlugosz sub anul 1477:

„Ștefan, Voevodul Moldovei, . . . pe 1-a ziua sf. Mărtin au intrat cu oastea sa în Valachia și pe Radul, fiul lui Vlad Dracul, carele era pus Domn Valachiei de împăratul turcesc, dându-i-se acesta prin cetățenii din Brașov, l-au prins și după ce au cuprins toată Valachia pe Tipulița l-au pus Domn Valachiei”⁹⁸⁾

Asemenea Cromer⁹⁹⁾ și Ureche, care a luat scirea din dișii cronicari.¹⁰⁰⁾ Și Engel cunoscuse această scire, dar, ca istoric, o pune în legătură cu alte evenimente, așa că mai rău incurcă cestiunea.

Scirea aceasta, credem, se rapoartă la detronarea lui Radul: Acesta strămtorat și alungat de Ștefan, crede că și poate afla scut la vecinii săi din Brașov, în prietinia cărora, am văzut, se bizuia atât de mult. Brașovenii însă îl dau prins Voevodului moldovean, care, cum vom vedea din altă scire, se pare că l-a ucis.

Relațiile cronicarilor poloni infățișază însă două neajunsuri: se spune că expediția s'a făcut în 1477, pe când, de sigur, ea s'a făcut în 1474 și se mai spune că Ștefan în locul lui Radul a pus domn pe Țepeluș. Credem însă că aceste două neajunsuri se pot explica: cronicarul a putut să greșească anul, date fiind dese schimbări de domni ce le-au făcut Ștefan în Țara Românească, și apoi Dlugosz, deși contimpuran, are multe date privitoare la istoria noastră greșite; cronicarul a mai putut face confușiune și de nume, dat fiind că Laiot și Țepeluș, amândoi se numeau *Basarab* și mai erau apoi tatăl și fiul, cari unul contra celuilalt își disputau tronul și confușia era ușor de făcut.

În ori-ce cas, credem, că această explicație e mai plausibilă decât aceea că în scirea lui Dlugosz și Cromer ar fi confundate două evenimente istorice deosebite: detronarea lui Radul și întronarea a doua a lui Vlad Țepeș și că s'ar raporta la acest din urmă¹⁰¹⁾ și mai cu seamă decât explicarea dată de dnii Ioannin și Giurescu în lucrările pomenite mai sus, anume că scirea s'ar raporta la uciderea lui Laiot și întronarea lui Țepeluș, ceea ce ar fi foarte greu de admis.

Că acest eveniment s'a întâmplat în 1474 ne dovedește și scirea din letopisețul țerilor sârbesci, în care moartea lui Radul se pune sub anul 1472 și după care dnii E. Picot¹⁰²⁾ și prof. A. Xenopol¹⁰³⁾ au admis acest an dată a morții lui.

⁹⁸⁾ Dlugosz, op. cit., col. 562; trad. Șincai, II, p. 108.

⁹⁹⁾ Cromerus, po. cit., p. 610.

¹⁰⁰⁾ Ureche, Letopisețe, I, p. 166.

¹⁰¹⁾ Xenopol, Archiva soc. sc. și lit., Iași, VI, p. 91.

¹⁰²⁾ Cronique de Moldavie, p. 116.

¹⁰³⁾ Istoria Românilor, II, p. 420.

Iată acea scire:¹⁰⁴⁾

„БѢ АЛѢТО, КСѢЦП (6980=1472) ХОДИ АХМАТЪ НА КАРАМАНОВИКА НОУКИ ТА И
 „ОУЗЕ МВ РИЗНИЦЯ. И ТО АЛѢТО ХОДИ ХАДОМЪ ПАША ПОДЪ СКАДАРЪ. И ТО АЛѢТО ЗМРЕ
 „РАДОУЛЪ БОЕКОВА БЛАШКЪИ. ТОЖЕ АЛѢТО ПОНДЕ МЕХМЕТЪ ПАША НА СТЕФАНА МОЛДО-
 „ВЪСНАГО, И НИЧТОЖЕНЕ ПОЛОУЧИ РАЗБІЕНЪ ОУТЧЕ, А БОНЕКОУ МВ КЛАЕЗИ МЪЧЮ ПРѢ-
 „ДАШЕ И ПОРОБИШЕ“.

Traducerea e următoarea:

„În anul 6980 (1472) Ahmet merse în contra lui Caramanovici, și-l
 omoară și-i luă riznița (sacristia, veșmânt bisericesc). Și în acelaș an Ha-
 doni pașa merse sub Scadar (Scutari). Și în acelaș an murî Radul Vodă
 al Valachiei. În același an Mehmet pașa se duse în contra lui Ștefan al
 Moldovei și nu isbândi nimic, fugi sfărîmat, iar armata Valachii o trecu
 pe sub ascuțișul săbiei și o robî“.

Cronica lui *Braneovici*, scrisă în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino,
 are și ea această scire, luată din letopisetul sêrbesc.

Ea țice sub anul 6980 (1472):

„Domnul Radul cel bun al țerii muntenesci, s'au răposat din ceastă
 lume. Întru același an împêratul turcesc au trimes toată puterea lui ca
 să bată pe domnul Ștefan, Voevodul cel bun al țerii Moldovei. Eară domnul
 Ștefan Vodă i-au tăiat toată oastea. Numai câți robise, aceia au rămas vii.¹⁰⁵⁾“

Sub același an 1472 letopisetul sêrbesc pune evenimente întimplute
 în trei ani consecutivi: Expediția lui *Kedük Ahmed Pașa* în Caramania s'a
 făcut în 1473, *Kadim Soliman Pașa* a asediat Scadarul (Scutari), apêrat
 eroid de Antoniu Loredano, în Maiu 1474¹⁰⁶⁾ și, în sfârșit, lupta cea mare a
 Turcilor cu Moldovenii nu poate fi decât cea dela Racova, 10 Ianuarie 1475,
 deși greșit spune letopisetul că Turcii au fost conduși de Mehmet Pașa,
 când de fapt au fost conduși de Suliman Pașa.

Scirea morții lui Radul fiind pusă între evenimente petrecute în 1473—74
 și 1475, urmează că trebuie s'o admitem ca întêmplată în anul 1474.

Și într'adevêr prima scire despre domnia lui Laiot Basarab ne-o dă
 tot letopisetul dela Bistrița:¹⁰⁷⁾ 20 Octomvrie 1474, când Ștefan, după ce a
 bătut pe Unguri și pe Țepeluș, la 20 Octomvrie bate și pe Basarab, care
 nu e altul decât Laiot. Așa dar între 8 Ianuarie 1474, când avem ultima
 scire despre Radul și 20 Octomvrie același an, când avem prima scire
 despre Laiot Basarab,¹⁰⁸⁾ trebuie socotită moartea lui Radul. Cam când?

Dlugosz spune că Ștefan, când l'a prins pe Radul, a intrat în Valachia
 pe la ziua sf. *Mărtin* — „circa sancti Martini diem“. În calendarul catolic

¹⁰⁴⁾ ГЛАГНИКЪ, Belgrad, 1859, XI, p. 153 (АЛѢТОНИЕЪ ЦАРЕМЪ СРЪБЕКЪИМЪ); Cf. Jorga, studii și Doc. III, p. XXXIII și p. 2.

¹⁰⁵⁾ Revista Critică-literară, Iași, 1893, pag. 390.

¹⁰⁶⁾ Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen Reiches, II, pag. 343 seqq. și 414.

¹⁰⁷⁾ Bogdan, Cron. inedite, pag. 55.

¹⁰⁸⁾ Cf. Jorga, Studii și Doc., III, pag. XXXVI.

sunt vre-o 23 de sfinți Martin (Mas Latrie, Trésor de Chronologie, Paris 1889) dintre cari cel mai însemnat, episcopul de Tours, se serbează la 11 Novembrie; Martin de Soria se serbează la 31 Ianuarie. Poate că pe la această dată a intrat Ștefan în Valachia, după ce a primit ajutorul hotărât de Craiul Cazimir în 8 Ianuarie. Astfel izvoarele se completează unul pe altul într'un chip surprinzător. Din ele conchidem; Radul cel Frumos a domnit neîntrerupt din Iunie 1462 până în Ianuarie 1474, afară de câte-va septemâni la sfârșitul anului 1473, când a domnit Laiot Basarab.

De ce fel de moarte să fi murit însă Radul? Am admis că ucis de Ștefan. Eată ce se poate ceti în manuscrisul 269 al croniciei anonime dela Academia Română:

„Eu Radul Voevod cel Frumos. Acesta au făcut mănăstirea dela Tinganu și au domnit ani 15, și au „*pierit*“ la leat 6968 (1460)“.

Înțelesul de *pierit*, cronicarii noștri îl dau celor morți prin silă, ucidere. Așa dar Radul a fost ucis și anume de Ștefan, când i l'au dat Brașovenii.

*

Înainte de a trece mai departe, spre a arăta și cele câteva sciri, ce ne-au mai rămas despre Radul cel Frumos, privitoare mai mult la trebile din lăuntru ale Țării, să stabilim, în scurt, cauzele ostilităților dintre cei doi Domni români, asupra cărora s'au făcut mai multe ipoteze, adese cam depărtate de buna înțelegere a vremilor din trecut.

Lăsând la o parte bătrânescele explicări ale cauzelor acestor ostilități date de cronicarii noștri Căpitanul și Ureche: că „era Ștefan Vodă om nemulțămitor binelui ce l-au primit dela altul“ și că „pe obiceiul firii omenești, din lăcomie, Ștefan și cele ce nu erau ale sale voia să le cuprindă“, să ne oprim la explicările din literatura noastră istorică de ași:

Di prof. A. Xenopol¹⁰⁹⁾ crede că ar fi un complot, urzit de Radul printre boerii lui Ștefan, bazându-se pe faptul că acesta omoară trei din boerii săi în târgul Vasluiului, după cum mărturisește cronica¹¹⁰⁾. Observăm că *cronica lui Ștefan logofetul Crețulescu*¹¹¹⁾ caută și ea să explice uciderea boerilor din Vaslui, ca provenită din faptul „că poate s'au ajuns cu Radul Vodă, domnul muntenesc“.

Deci într'un moment de mânie Ștefan Vodă pornesce luptele, urmate în curs de trei ani, în contra lui Radul. Se uită însă că ostilitățile începuseră cu un an mai înainte de uciderea boerilor, cu arderea Brăilei; ș'apoi mânia cum vine se și duce, și Ștefan cel Mare ori cât de mare mânie să-i fi purtat lui Radul, totuși s'ar fi mulțumit cu mai puțină răsbunare: n'avea la ce să-l urmărească până'n ghiarele morții.

¹⁰⁹⁾ Istoria Românilor, II, p. 300.

¹¹⁰⁾ Bogdan, Cron. ined., p. 53; Ureche, Letopisețe I, p. 157.

¹¹¹⁾ Trompeta Carpaților, ziar, Bucuresci 1871, 11 Aprilie.

Dl Giurescu în lucrarea de două ori pomenită până acum ¹¹²⁾, crede că cauza ostilităților ar fi ținutul Putnei, care, pe vremea lui Alexandru cel Bun, ar fi fost al Moldovei și perțându-se 'n urmă Ștefan cel Mare voia să-l recâștige. Și aceasta pe baza unui act ce s'a făcut între Ștefan al Moldovei și Corvin al Ungariei, când s'a hotărât reintronarea lui Țepeș Vodă în 1475 August 15 (in festo Assumptionis beatissimae Virginis Mariae)¹¹³⁾, prin care se stabilește că hotarele între cele două țări surori vor fi precum au fost pe vremea lui Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun. Dl Giurescu crede că stabilirea vechilor hotare de care se vorbește în acest act ar fi privitoare la ținutul Putnei; dar s'a dovedit cu prisosință ¹¹⁴⁾ că nici înaintașii lui Alexandru cel Bun, nici acesta n'au posedat Putna: granițele Moldovei pe acea vreme erau ceva mai jos de Bêrlad. Actul se referă la alt-ceva, se referă la Chilia și hotarele ei dunărene ¹¹⁵⁾ pe care le-au avut Alexandru cel Bun, și în urmă Țepeș în întâia sa domnie și pe care le-a cucerit apoi Ștefan la 1465. Așa trebuie înțeleasă această învoială, pe care se razimă dl Giurescu, pentru emiterea ipotezei asupra cauzelor ostilităților dintre Radu și Ștefan.

Poate că s'ar afla însă o explicație mai naturală și de sigur mult mai apropiată de adevăr, față cu politica înțeleaptă a Domnului moldovean.

Radul, cum am văzut, era Domnul Turcilor; și tot el fu acela, care a închinat a doua oară țara Turcilor după Mircea, care făcuse primul act de închinare în 1402.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Iată actul de închinare, păstrat la Fotino :

„Otomanii să nu se amestece nici de cum între ale țării, nici să aibă proprietăți, nici să se poarte prin țară. Numai pentru primirea tributului să se trimită un om împărătesc, și prin știrea Domnului, să treacă Dunărea și să vie până la *Târgoviștea* cu omul domnesc, de unde primind tributul să se întoarcă iarăși cu oamenii domnesci până la Giurgiu, unde numărând de al doilea banii, care trebuie să fie *dece mii galbeni* sultanini, cu pecetea noastră să primească acolo ilam (dovadă) dela Kadiul, și trecând la Rusciuc să dea iarăși ilam, pentru ca să rămâie țara nesupărată, dacă s'ar întâmpla să se piardă banii pe drum.

Dacă vre-unu Turc ar avé judecată cu vre-un Român să se caute la divanul Domnului și hotărîrea judecătii să se întărească după legile țării.

¹¹²⁾ Convorbiri literare, XXXIII, p. 840.

¹¹³⁾ Hurmuz. Doc. II¹, p. 9: „Super metis etiam provinciae Moldaviae cum provincia Transalpina secundum antiquos terminos et consuetudines per praedecessores Vayvodas possessos et tentos utrum que Vayvodam, tam scilicet Stephanum Moldoviensem, quam Vlad Transalpinum secundum privilegia Alexandri et Mirzae utriusque partis Vayvodarum concordamus“.

¹¹⁴⁾ Hașdeu, Istoria critică, I, p. 9—10. Chrisovul din 1445 publicat de Melchisedec (Notițe istorice și arheologice, București 1885, p. 98) nu e de fel hotărîtor asupra acestei cestiuni, anume că Moldovenii ar fi avut Putna pe acea vreme.

¹¹⁵⁾ Iorga, Chilia, p. 145.

Neguțătorii otomani, când vor voi a veni cu marfă nu vor pute fără de a da de scire Domnului, din ce loc se află; și fără zăbavă să cumpere și să vîndă lucruri mișcătoare, după care indată să iasă din țară.

Otomanii nu au voie să ia nici servitor, nici servitoare dintre Români, nici vor avé deosebit loc pentru închinăciune.

Igzar firman (ordin de chemare) să nu se facă nici dintre pămînteni; și pentru nici o cauză nu se va ridica din Țară ca să fie dus la Constantinopole sau la alt județ al Turciei. *Dat în anul 872^a.*

Cumcă actul este de proveniență neîndoioasă ne spune chiar Fotino într'o notiță:

„Cuprinderea acestor documente am găsit-o într'o cărticică, ce mi-a dat-o fericitul întru memorie Alexandru Văcărescul, carele o posedă dela tatăl său, Banul Enache Văcărescul, carele și acesta le-au căpătat cu mare cheltuială de bani, copiindu-le după condicile împărătesci, pe când se afla la Constantinopole. ¹¹⁶⁾“

Actul de închinare e datat după era mohamedană: 872 și a fost calculat rău: 1460, de unde și greșala de al atribui lui Vlad Țepeș. Calculat bine, anul 872 al hegirei corespunde anului 1467 creștinesc, an în care domnia Radul cel Frumos. Fotino și Tunusli atribue acest act de închinare lui Laiot Basarab, punându-se astfel în concordanță cu mărturia croniceii, care țice de Laiot Basarab că „acesta este care cel dintăiu a închinat țara Turcilor.

Genealogia Cantacuzinilor ¹¹⁷⁾ țice de Laiot Basarab: „acesta este, care cu totul s'a supus închinând țara românească la Turci cu aceasta tocmeală ca să dee pe an haraciu galbeni 10,000 și în vreme de răsboiu să dee ajutor“.

Eată dar' ce amintire păstrează cronica anonimă, când țice că Laiot este cel dintăiu Domn, care a închinat țara Turcilor: este cel dintăiu care a închinat'o cu totul, supunându-se și la condiția de a da ajutor Turcilor în vreme de răsboiu, nu în țară, dar și în afară. Și într'adevăr, sub Laiot, pentru prima oară, Românii cooperează la răsboiu cu Turcii, și chiar în contra Moldovenilor. ¹¹⁸⁾

Scirea despre închinarea lui Radul ne-a păstrat-o și cronicarii bizantini, poloni și turci. Leunclavius scrie: „Interea vero Walachiani sibi sultanus Muchametes subdidit“ ¹¹⁹⁾

¹¹⁶⁾ Fotino, op. cit., III, pag. 217—218. Această capitulație s'a mai publicat de frații Tunusli (op. cit. pag. 68); de Mitilieu (Colecțiune de tractatele și convențiunile României cu puterile străine, Bucuresci 1874, pag. 18) care o atribue lui Vlad Țepeș; de d. D. A. Sturdza (Acte și documente privitoare la istoria renascerii României, Bucuresci 1888, v. I, pag. 2—3), care de asemenea o pune pe seama lui Țepeș.

¹¹⁷⁾ Buciumul, ziar Bucuresci, 1863, I, pag. 120.

¹¹⁸⁾ Acta exera, V, pag. 301; Iorga, Acte și Fragmente, III, p. 91—92 și 97 n. 22; Dlugosz, op. cit. col. 526.

¹¹⁹⁾ Annales, Frankfurt 1596 p. 30.

În închinarea lui Radul poate că trebuie căutată cauza ostilității lui Ștefan față de Domnul Țării Românești. Ne-au spus-o, am văzut, solii trimiși de Kazimir, Craiul polon, la Vaslui, la Ștefan, ca să-l împace cu Radul: că mintea lui Ștefan nu sta întru aceia (la pace), nu că doar n'ar primi condiții cuvioase, ci pentru că Radul dăduse toate cetățile în mâna Turcilor și acum nimic nu putea isprăvi de sine fiind sub cădintă străină.

Așa era. Ștefan voia să-și aibă omul său în Țara Românească, hotărit de a lupta alături de el în contra păgânilor nu numai pentru țara sa, ci pentru creștinătatea întreagă. De aceia cuprinde Chilia în 1465; de aceia răstoarnă pe Radul și pune pe Laiot; iar când acesta l'a trădat pune în locu-i pe Țepeș; pe Vlad Călugăru il pune în locul lui Țepeluș. Cătră bătănețe, după ce și acest Vlad il tradează, trecând în partea Turcilor, după ce perde cetățile dela Dunăre și Mare, Chilia și Cetatea albă, incetează cu politica sa de răsturnare în Țara Românească, începe a se deprinde și cu Turcii, ba, la moarte, înțelegând că aceștia sunt mai credincioși decât Ungurii și Polonii, sfătuesce pe fiul seu, Bogdan, să închine țara lor.

Ca încheere deci, cauza luptelor cu Radul poate că ar trebui căutată în această politică înțeleaptă a Voievodului moldovean, care ar fi voit ca din Țerile Românești, zid tare să zidească neamului și creștinătății întregi la Dunăre în contra păgânilor.

*

Între orânduelile interne ale lui Radul, lucrul de căpetenie, care i s'a pus pe samă-i, e că ar fi strămutat capitala Țerii dela Târgoviște la București, probabil după cererea Turcilor.¹²⁰⁾

Înr'adevăr rezidența lui domnească e la București, de unde sunt date aproape toate chrisoavele și scrisorile, cari ne-au rămas dela dînsul: „cetatea Bucureștilor“ și „castro Bukoresth“. O scrisoare a lui *Neagul*, vornicul (palatinus) lui Radul, din 1469 Novembrie 8 (feria quarta proxima ante festum beati Martini episcopi et confessoris,¹²¹⁾ cătră magistrații din Sibiiu ne arată că și deregătoriile țerii erau în București.

În această scrisoare se spune că din cauza intrigilor a patru greci, se nasce, în Târgoviștea, o ceartă între un oare care Ștefan Literatul și un italian, Gașpar. Acești doi împricinați vin în *București* în fața măritului domn Neagul Vornicul spre a se judeca. Vornicul dădu dreptate lui Ștefan Literatul și în cauza lui scrie magistraților din Sibiiu, înșirând cu deamăruntul toată afacerea.

Nu putem susține însă că de atunci, dela Radul cel Frumos, Bucureștii au devenit capitala Țerii.¹²²⁾ Chiar nici în gândul lui Radul nu erau Bucureștii viitoarea Capitală statornică a Țerii, ci numai o rezidență provizorie, mai aproape de Turci. Această se vede din capitulațiunea, pe care

¹²⁰⁾ Cf. Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, București 1899, pag. 23.

¹²¹⁾ Orig. Sibiiu; copie Acad. Rom.

¹²²⁾ I. Bogdan, „Convorbiri literare“. XXXIV, pag. 242.

el a făcut-o cu Turcii și în care se prevedea, că omul împărătesc, care trebuia să primească tributul, să treacă Dunărea și să vină până la *Têrgoviștea* cu omul domnesc, unde va primi tributul. Iată dar că și pentru Radul și pentru cei viitori Capitala Țării era tot Têrgoviștea.

Cronicele ne mai spun cumcă Radul ar fi ctitorul Mănăstirii Ținganul din ținutul Ilfovului sau Buzeului.

În ținutul Buzeu nu se află nici o localitate cu numele Ținganul; rămâne s'o căutăm în Ilfov. Iată ce aflăm în dicționarul geografic al acestui județ:

„Țiganu, sat, face parte din comuna rurală cu acelaș nume, plasa Dâmbovița... Are o biserică cu hramul *Adormirea*, deservită de doi preoți și de doi cântăreți. În timpul lui Mateiu Basarab la Țiganu era mănăstire de călugări (Boleac). Aceasta mănăstire s'a zidit de Radul cel Frumos la anul 1476 (?). Este însemnată prin lupta ce au avut aci Românii.¹²³⁾

Intr'adevăr aflăm un chrisov dela Mateiu Basarab, dela 1639 în care se pomenesc mănăstirea *Ținganul* ca existentă pe acea vreme.¹²⁴⁾ Altă scire privitoare la această mănăstire mai dinainte de această dată, sau vreuna privitoare la fondarea, ori fundatorul ei, n'am aflat prin publicațiunile relative la mănăstirile țării.

Așa dar cestiunea rămâne deschisă; nu putem hotări dacă Ținganul a fost fondată de Radul, dat fiind că mărturiile cele vechi ale cronicelor noastre cele de mai multe ori nu se confirmă prin alte izvoare istorice.

Chrisoave dela Radul mai avem: Unul din 1464 Oct. 28 din Bucuresci, prin care se întărește nescie proprietăți ale Mănăstirii Snagov, făcut danie de Tatăl său, Vlad Dracul.¹²⁵⁾

Unul din 1465 Oct. 14, tot din Bucuresci prin care Radul scutesce de vamă Mănăstirea Cozia.¹²⁶⁾

Altul din 1467 Ianuarie 15, iarăși din Bucuresci, prin care face danie Mănăstirii Cozia bălțile și gârlele dela Săpatul, drept la Dunăre în sus pe apă și pe Dunăre în jos până la gura Ialomiții.¹²⁷⁾

Altul din 1464 Maiu 30, din cetatea Bucurescilor pentru Cozia, „mănăstirea domniei mele“ — prin care întărește cumpărarea Sevestrenilor de acea mănăstire.¹²⁸⁾

Un altul din 1462, întâiul an al domniei sale, prin care se întărește o danie pentru mănăstirea Tismana.¹²⁹⁾

¹²³⁾ C. Alexandrescu, Dicționarul jud. Ilfov, Bucuresci, p. 366.

¹²⁴⁾ C. Boliac, Mănăstirile din România, 1862, p. 465.

¹²⁵⁾ Condica Mănăstirii Snagov, Acad. Rom. p. 3—5; Brez. op. cit., p. 238.

¹²⁶⁾ Academia Rom., Documente, pachet XI, nr. 251.

¹²⁷⁾ Archiva Statului, Buc., Cdica Mstirii Cozia, I, p. 817; Sbornic, Sofia IX, p. 335.

¹²⁸⁾ Arch. Stat., Buc., Cdica Mstirii Cozia, I, p. 205.

¹²⁹⁾ Arch. Stat., Cdica Mstirii Tismana, p. 162.

Și, în sfârșit, un chrisov din 1468 Maiu 18, din Bucuresci, prin care se întărește o moșie cumpărată de un oare care Dălbă și fii săi¹⁸⁰⁾.

Dela Radul cel Frumos se mai păstrează în Museul național din Bucuresci o tepsie de argint, făcută donațiune Mănăstirii Snagov, și pe care se poate ceti următoarea inscripție, ce o dăm în traducere românească, din slavonească ce este:

„† Cu mila lui Dumnezeu, Eu Radul Voevod și domn al toatei Țării Ungro-Vlachiei, fiul prea cuviosului și de Christos iubitorului Eu Vlad marele Voevod“.¹⁸¹⁾

Dela Radul mai avem și o monetă, unică de altfel, în colecția numismatică a Academiei române și a cărei descriere ne-a dat-o dl D. A. Studza¹⁸²⁾:

„Av. † IGD P A Δ . . . încunjurat de un cerc de perle, în mijloc un coif ornat, pe care e o aquilă spre dreapta cu capul spre stânga“.

„Rev. † IGD P A A Δ . . . (?) într'un cerc de perle și cu un cerc liniar; în mijloc un scut împărțit d'alungul în două, în dreapta nimic, în stânga patru grinzi transversale“.

Aceste sunt, am pute dice mai toate scirile pe cari cercetările făcute în câmpul istoriografiei române le-a dat la iveală până în ziua de azi și cu ajutorul cărora ne-am silit, pe cât ne-a iertat puterile, să încercăm a da o monografie cât mai complectă asupra lui Radul cel Frumos.

Din ele rezultă că mărturiile cronicelor indigene, pe cari le-am luat ca basă a acestei lucrări, ori nu se adevăresc, de fel, ori se dovedesc ca eronate.

Așa: Radul n'a domnit după Vladislav și înainte de Laiot Basarab, ci după Vlad Țepeș și înainte de Laiot; n'a domnit 15 ani, ci numai 12; n'a fost el acela, care a ajutat pe Ștefan cel Mare să-și ocupe tronul, ci frate său, Vlad Țepeș; a avut lupte cu Moldovenii și, în sfârșit, în privința fundării Tinganului n'am ajuns la nici un rezultat, mănăstirea ne mai existând azi și cercetări anterioare asupra ei neaflându-se.

*

Dacă nu Domnului, om depravat și lipsit de ori-ce personalitate, atunci de sigur vremii sale se cade a i se da atenție în istoria noastră națională, pentru-că atunci Țara Românească a înghenunchiat cu totul Turcilor — Domnul fiind redus la condițiunea de simplu pașă guvernator — și s'a dezvoltat după aceia din ce în ce mai mult independența politică de Imperiul Otoman.

Alexandru Lăpădatu.

¹⁸⁰⁾ Noua Revistă Română, Buc., v. II, nr. 22, p. 377.

Pentru chrisoave dela Radul cel Frumos mai cf.: Sbornic, Sofia, IX, p. 334—35; Cronologia tabelară (operele lui Const. Cantacuzino, de N. Iorga, Buc., 1901) p. 25—26, nri: 30, 31, 32 și 33; Brezoianu, op. cit. p. 237—38 și Venelin, op. cit. p. 95.

¹⁸¹⁾ Odobescu, Scrieri, Bucuresci 1887, p. 409.

¹⁸²⁾ Numismatica română (conferință), Bucuresci 1878, p. 17.